

ПЕРЕОРІЄНТАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОБОРОННОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ АГРЕСІЮ З БОКУ РФ

Бегма Віталій Миколайович,

доктор економічних наук, доцент;

Шемаєв Володимир Миколайович,

доктор військових наук, професор;

Онофрійчук Андрій Петрович

кандидат економічних наук;

Оболєнська Тетяна Євгенівна,

доктор економічних наук, професор

Розглянуто проблемні питання розвитку оборонної промисловості, пов'язані з агресією з боку РФ, висвітлено організаційно-правові та економічні чинники, які стримують розвиток оборонно-промислового комплексу (ОПК), причини недостатньо ефективного військово-технічного співробітництва (ВТС) України з іноземними державами.

Запропоновано в основу переорієнтації діяльності ОПК покласти реформування оборонного комплексу України відповідно до міжнародних стандартів корпоратизації, що дасть змогу створити прозору сучасну структуру управління, встановити єдині загальноприйняті правила гри для міжнародних інвесторів, залучити іноземний капітал і дозволити йому працювати на посилення обороноздатності України.

Ключові слова: гібридна агресія, оборонна промисловість, військово-технічне співробітництво, корпоратизація, інвестиції, імпортозаміщення.

Begma Vitaliy, Shemaev Volodymyr, Onofriychuk Andriy, Obolenska Tetyana

REORIENTATION OF THE DEFENSE INDUSTRY OF UKRAINE IN CONSEQUENCE OF THE RUSSIAN FEDERATION'S AGGRESSION

Considered problematic issues of development of the defense industry of aggression on the part of the Russian Federation, highlighted the organizational, legal and economic factors that hinder the development of the defense industry, the reasons for lack of effective military-technical cooperation Ukraine with foreign countries.

Proposed framework reorientation UIC activities put reform of the defense complex of Ukraine in accordance with international standards of corporatization that will create clear modern management structure, establish uniform common rules for international investors, to attract foreign capital and to allow him to work on strengthening the defense capability of Ukraine.

Keywords: hybrid aggression, defense industry, military-technical cooperation, corporatization, investment, import substitution.

Постановка проблеми. Воєнно-економічне та військово-технічне забезпечення воєнної безпеки України безпосередньо залежить від на-

ціонального ОПК. Реалії сьогодення такі, що у вирішенні завдань із озброєння військових формувань України в умовах обмежених можли-

востей отримання летальної зброї з боку наших партнерів, маємо спиратися, головним чином, на власну оборонну промисловість [1].

В умовах, коли оборонна промисловість має оперативну та якісно виконувати своє головне призначення — задовольняти потреби щодо озброєння та військової техніки (ОВТ) Збройних Сил України (ЗСУ) та інших військових формувань, до «хронічних» проблем ОПК України, пов'язаних переважно із застарілою матеріально-технічною базою виробництва, додалися нові, що виникли через гібридну агресію РФ проти України, а саме: припинення військово-технічного співробітництва з Росією та втрата частини виробничого потенціалу українського ОПК. За цих обставин особливого значення для України набуває *загальна проблема* збереження й розвитку вітчизняної оборонної промисловості.

Аналіз останніх наукових та аналітичних досліджень свідчить про те, що дослідження у сфері оборонної промисловості та ВТС здійснювали В. Горбулін, О. Гладковський, Ю. Бровченко, І. Агафонов, Р. Башинський, В. Бадрак, І. Вінник, О. Велічко, Д. Гурак, О. Голуб, С. Дидинський, О. Дмитренко, Б. Демідов, С. Згурець, І. Іванова, О. Калюжний, Є. Комарецький, О. Коростельов, К. Лісовий, В. Муратов, В. Маліков, В. Недопас, В. Пристайко, І. Павловський, О. Покотило, О. Пивненко, І. Савула, О. Стеценко, О. Свергунов, О. Таран, В. Ткачук, І. Харченко, М. Шевцов, А. Шевцов, В. Шеховцов, Ю. Шимов та інші дослідники та вчені [2–4].

Разом із тим потребує наукового обґрунтування низка проблемних питань, які залишаються не врегульованими. Зокрема, необхідно висвітлити питання, пов'язані з переорієнтацією діяльності ОПК в умовах втрати контролю над низкою підприємств оборонної спрямованості через анексію Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, а також тимчасовою окупацією окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО) та припинення Україною військово-технічного співробітництва з Російською Федерацією як країною-агресором.

Мета статті — проаналізувати організаційно-правові й економічні чинники, які стримують розвиток ОПК, та причини недостатньо ефективного військово-технічного співробітництва України з іноземними державами через агресію з боку РФ, обґрунтувати пріоритетні напрями розвитку оборонної промисловості України.

Виклад основного матеріалу. Оборонна промисловість — одна з небагатьох галузей промисловості України, де збереглися високотехнологічні виробництва. Водночас українська «оборонка» нині значно відстає у розвитку елементної бази мікроелектроніки, мікропроцесорної техніки, нанотехнологій, без чого створення сучасних зразків озброєння неможливе. Мізерною є частка впроваджених нових технологічних процесів у сфері виробництва озброєння в загальних обсягах освоєних нових технологій. Ледь жевріє діяльність із патентування й упровадження вітчизняних винаходів, нових технологій і матеріалів.

Основними причинами виникнення цих проблем є:

- структурна недосконалість оборонної промисловості через незавершеність запровадження організаційних, законодавчих, економічних, техніко-технологічних, майнових та інших перетворень;
- відсутність державної підтримки технологічної модернізації підприємств, стимулювання розвитку критичних технологій;
- занепад наукового, технічного та виробничого потенціалу оборонних підприємств;
- високий рівень зношеності основних фондів;
- недостатність ресурсного забезпечення та неефективне використання наявних ресурсів;
- втрата традиційних ринків експорту продукції військового призначення та подвійного використання, як наслідок — зменшення обсягів виробництва, а також коштів підприємств, що спрямовуються на створення й модернізацію зразків видів озброєнь і військової техніки, які користуються попитом на зовнішніх і внутрішньому ринках;
- високий рівень імпортозалежності від Російської Федерації.

Російська окупація АРК суттєво зменшила можливості ОПК України не тільки у військово-морському сегменті (кораблебудування та судноремонт), а й у авіаційному (розробка та виготовлення парашутних систем, випробування авіаційної техніки, ремонт літаків і вертольотів морської авіації) і танкобудуванні.

На тимчасово окупованій території Донецької та Луганської областей залишаються важливі підприємства боєприпасної галузі, вибухових речовин та спецхімії, а також з авіаремонту й виробництва спецматеріалів.

Розрив ВТС із Росією зумовлює необхідність активізувати заходи щодо імпортозаміщення російських комплектуючих для українських підприємств.

Разом з тим, у Воєнній доктрині України, затвердженій Указом Президента України від 24 вересня 2015 р. № 555, визначено, що воєнно-економічне та військово-технічне забезпечення воєнної безпеки держави безпосередньо залежить від українського ОПК.

Реалії сьогодення такі, що у вирішенні завдань щодо озброєння військових формувань України в умовах обмежених можливостей отримання летальної зброї від наших партнерів маємо спиратися, головним чином, на власну оборонну промисловість.

Слід зазначити, що протягом останніх років *українська оборонна промисловість значно змінилася.*

Уже в 2015 р. Державне оборонне замовлення було виконане майже на 100 %. Рішення про припинення виробничої та науково-технічної кооперації оборонних підприємств України та РФ стимулювало пошук нової кооперації та нових ринків збуту товарів військового призначення [5; 6].

Прийняття низки важливих законодавчих актів уможливило зростання результативності діяльності оборонних підприємств. Зокрема, зміни у Податковому та Митному кодексах України дали змогу звільнити від мита й податків товари (запчастини, вузли й агрегати), необхідні для виробництва ОВТ для Збройних Сил України. Уряд своїм рішенням дозволив передоплату спеціального обладнання та устаткування, необхідного для розроблення й виготовлення озброєння, військової та спеціальної техніки для потреб ЗСУ й інших військових формувань терміном до одного року. Це створило сприятливі умови для виконання державних контрактів із оборонного замовлення, збільшення в його обсязі сучасних зразків озброєння [6].

Так, упродовж 2015 р. за результатами проведених державних випробувань було прийнято на озброєння Збройних Сил України близько 20 нових зразків озброєння та військової техніки.

Значний потенціал у нарощуванні можливостей створення та виробництва сучасного озброєння

і військової техніки зосереджений у *недержавному секторі національної економіки.*

Поряд із підприємствами ДК «Укроборонпром» і Державного космічного агентства України (ДКАУ), які становлять основу національного ОПК, вагомий внесок у створення сучасного ОВТ роблять і приватні компанії, такі як ПАТ «Мотор Січ», ВАТ «АвтоКРАЗ» та багато інших.

Однак для ефективної реалізації потенціалу *недержавного сектору національної економіки* потрібні суттєві зміни в розвитку державно-приватного партнерства у сфері оборонної промисловості та вирішення низки проблем. Серед найважливіших – пошук взаєморозуміння та компромісів у відносинах між державою і приватним бізнесом у питаннях гарантування інвестицій, ринків збуту, ціноутворення, випробування товарів військового призначення, інтелектуальної власності, роялті тощо.

Розвиток оборонної промисловості тісно пов'язаний з розвитком інших високотехнологічних галузей промисловості. Прикладом такого комплексного позитивного впливу є проекти українських компаній ПАТ «Мотор Січ» і ДП «Завод 410 ЦА» щодо модернізації вертольотів Мі-2 та Мі-8, які можуть виконувати завдання різної складності й використовуватися як для потреб Міністерств оборони та внутрішніх справ, так і в інтересах інших суб'єктів. Ці принципово нові машини вже нині мають попит на внутрішньому й зовнішньому ринках.

Серед найближчих головних пріоритетів розвитку вітчизняної оборонної промисловості – створення виробництва та постачання в інтересах різних видів ЗСУ озброєння та військової техніки. Наприклад:

Сухопутні війська потребують високоточних ракет і боєприпасів, артилерійських систем і бронетранспортерів нового покоління, засобів зв'язку та управління, автоматизованих комплексів розвідки, безпілотних літальних апаратів (у т. ч. ударних), навігаційної апаратури;

Повітряні Сили – мають бути забезпечені модернізованими літаками, вертольотами, засобами радіолокації, станціями радіоелектронного придушення, зенітними ракетними комплексами; потребують розробки зенітного ракетного комплексу середньої дальності та військово-транспортних літаків;

Військово-Морські Сили – вимагають комплексів крилатих ракет, бойових кораблів та броньованих артилерійських катерів.

Особливого значення набула необхідність *прийняття рішень і формування відповідного законодавства* щодо розвитку стратегічних галузей оборонної промисловості, як-от: ракетно-космічної, авіаційної, кораблебудівної, боєприпасів та спеціальної хімії, приладобудування.

Основою вирішення цього завдання може стати цивілізоване реформування оборонного комплексу України відповідно до міжнародних стандартів корпоратизації. Це дозволить створити прозору сучасну структуру управління, зокрема Наглядові ради, встановити єдині загальноприйняті правила гри для міжнародних інвесторів, залучити іноземний капітал та дозволити йому працювати на посилення обороноздатності України.

Ще один ключовий напрям реформування оборонної галузі – створення кластерів, які об'єднують профільні підприємства. У червні 2016 р. на основі легендарного ДП «Антонов» був створений перший в Україні літакобудівний кластер – Українська авіабудівна корпорація. А завдяки Закону України № 1475, ухваленому в липні того ж року, українські авіабудівники можуть створювати спільні підприємства з іноземними компаніями. Поступово необхідно створити інші кластери, які об'єднують державні та приватні підприємства за чіткою спеціалізацією. Кожен із них буде мати замкнений цикл виробництва, здійснюватиме розробки нової техніки та виготовлятиме новітню продукцію, а також матиме повноваження спецекекспортера.

Відповідні інтелектуальні та фінансові ресурси держави мають бути спрямовані на технологічне оновлення виробничої бази, удосконалення взаємодії між наукою та виробництвом, інтегрування у світову воєнно-промислову кооперацію та співробітництво, підготовку висококваліфікованих кадрів.

Основоположні документи та національні стандарти у сферах озброєнь і військової техніки потребують гармонізації із виробничими стандартами НАТО, відповідною міжнародною нормативно-правовою базою, передусім документами Європейського Союзу.

Основні заходи, спрямовані на реалізацію пріоритетних завдань реформування й розвитку

оборонної галузі України, мають бути чітко прописані в Державній цільовій програмі реформування та розвитку ОПК України до 2021 року.

Одним із важливих напрямів відродження та розвитку вітчизняної оборонної промисловості є міжнародна військово-промислова кооперація.

З метою поглиблення співробітництва із країнами ЄС в оборонній сфері 7 грудня 2015 р. відбулося підписання адміністративної угоди між Міністерством оборони України та Європейським оборонним агентством. Провідна мета цієї угоди – максимально окреслити загальні сфери спільного інтересу, в яких у перспективі здійснюватиметься співробітництво між Україною та країнами – членами ЄС. Угода сприятиме залученню України до здійснення європейських досліджень і розробки технологій у сфері оборони. Надалі передбачається опрацювання спільних проектів із Європейським оборонним агентством та участь у засіданнях його керівної ради.

Тривалий час Міноборони спільно з підприємствами працює над вирішенням питань щодо приєднання України до *багатонаціональних проектів НАТО* «Розумна оборона», а також проектів Агенції НАТО з підтримки та постачання. Крім того, очікується приєднання України ще до кількох таких проектів НАТО, що відкриє вітчизняним оборонним підприємствам можливість: залучати нові технології, здійснювати налагодження виробництва сучасного озброєння для сил оборони держави, репрезентувати на ринках країн НАТО свою продукцію, обмінюватися досвідом, брати участь у тендерах, які проводяться в межах проектів, прискорювати впровадження в Україні стандартів НАТО.

У товарній структурі експорту озброєнь і військової техніки постачання авіаційної техніки та запчастин до неї, надання послуг із її ремонту й модернізації становить 40 %, бронетанкової техніки – 31 %, ППО та РЕБ – 12 %. Частка сегмента військово-морської техніки становить 5 %, ракетно-артилерійського озброєння та боєприпасів – 9 %, іншої продукції – 3 %.

У регіональній структурі міжнародних передач товарів військового призначення переважає Азійсько-Тихоокеанський регіон – це 48 % від усіх поставок (основні країни-імпортери – Китай, Індія, Таїланд, В'єтнам).

Іншими географічними ринками вітчизняної продукції військового призначення є Близький Схід та Африка – 32 % від усіх поставок (основні країни-імпортери – Ірак, Ефіопія, ОАЕ, Нігерія), країни СНД – 11 % від усіх поставок (основні країни – Азербайджан, Білорусь).

Одним з елементів маркетингової діяльності вітчизняних підприємств на світовому ринку озброєнь і військової техніки є *участь у спеціалізованих міжнародних виставках*. З метою представлення продукції українського ОПК у 2015 р. ДК «Укроборонпром» організовано об'єднані експозиції підприємств ОПК у семи міжнародних оборонних виставкових заходах, успішно проведено дев'ять показів військової техніки та шість семінарів і конференцій.

З метою розширення географії ринків збуту продукції військового призначення, а також виходу на нові сегменти традиційних регіональних ринків збуту вітчизняної продукції на 2016 р. було заплановано участь у 12 міжнародних оборонних виставкових заходах.

Основною проблемою, яка стримує розвиток ВТС, залишається недосконалість відповідного законодавства. Насамперед це стосується нормативного врегулювання механізму залучення інвестиційних, кредитних та інших ресурсів іноземних держав та міжнародних організацій для підприємств українського ОПК.

Неповнота й суперечливість нормативно-правової бази стримує ініціативу та недостатньою мірою стимулює оборонні підприємства до розвитку, не створює сприятливий інвестиційний клімат в оборонній галузі.

Наявність законодавчих обмежень ускладнює процедуру створення спільних з іноземними партнерами підприємств у сфері ОПК, якщо українське підприємство не підлягає приватизації (чинним декретом Кабінету Міністрів України від 31.12.1992 р. № 24–92 «Про впорядкування діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, створених за участю державних підприємств» встановлено обмеження можливості державних підприємств бути засновниками підприємств будь-яких організаційних форм і видів, господарських товариств чи кооперативів). Це значно знижує привабливість вітчизняного ОПК для іноземних інвесторів та обмежує їхню участь у розвитку науково-промислового потенціалу оборонної промисловості. Законо-

давче врегулювання цього питання має стати невідкладним.

Отже, для подальшого розвитку оборонної промисловості необхідно:

- прискорити прийняття Державної цільової програми реформування та розвитку ОПК України до 2021 року;

- сформувати довгострокові програми закупівлі Збройними Силами України військової техніки, які дали б змогу розробити цілісний план замовлень за основними напрямками відповідно до завдань модернізації Збройних Сил України;

- прискорити прийняття законів, що стосуються розробки й виробництва зброї та військово-технічного співробітництва України з іноземними державами;

- нарощувати двосторонню договірну базу у військово-технічній сфері, яка відкрила б нові можливості для подальшого поглиблення міжнародної співпраці у зазначеній галузі.

Висновки

1. Ситуація, яка склалась у безпековому секторі держави, визначається тим, що озброєння військових формувань України через обмеження отримання летальної зброї з боку наших партнерів, має спиратися, головним чином, на власну оборонну промисловість.

Водночас «хронічні» проблеми ОПК України, пов'язані із застарілою матеріально-технічною базою виробництва, та нові, які виникли через агресію з боку РФ, створюють суттєві проблеми щодо оперативного та якісного задоволення потреб Збройних Сил України й інших військових формувань у сучасному озброєнні.

2. Існуючі проблеми оборонної промисловості потребують невідкладних рішень щодо технологічного оновлення виробничої бази, удосконалення взаємодії між наукою та виробництвом, інтегрування у світову оборонно-промислову кооперацію та співробітництво, підготовки висококваліфікованих кадрів.

Основною вирішення цього завдання може стати реформування оборонного комплексу України відповідно до міжнародних стандартів корпоративізації. Це дозволить створити прозору сучасну структуру управління, зокрема встановити єдині загальноприйняті правила гри для міжнародних

інвесторів, залучити іноземний капітал і дозволити йому працювати на посилення обороноздатності України.

Ще один ключовий напрям реформування оборонної галузі — це створення кластерів, які об'єднують профільні державні та приватні підприємства за чіткою спеціалізацією, що матимуть замкнутий цикл виробництва, вестимуть розробку нової техніки та виготовлятимуть новітню продукцію. Ядром такого кластеру має бути профільний концерн з правами спецекекспортера.

3. Після припинення ВТС України з РФ невідкладним завданням для оборонної промисловості нашої держави стало імпортозаміщення комплектуючих для ремонту та модернізації ОВТ, які раніше постачались із Росії, та переорієнтація діяльності підприємств ОПК на співробітництво з іншими країнами.

Вирішення зазначених питань ґрунтується на залученні потенціалу цивільного сектору економіки (державної та недержавної форм власності) та активізації ВТС із компаніями країн ЄС, НАТО та країнами, які не входять до цих об'єднань.

Список використаних джерел

1. Стратегія національної безпеки України. Указ Президента України від 27 травня 2015 р. № 287/2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
2. Горбулін В.П., Шеховцов В.С., Шевцов А.І. Вхідження ОПК України в європейський оборонно-промисловий простір // Стратегічні пріоритети. — 2015. — № 1 (34). — С. 5–10.
3. Бадрак В.В., Гончаров С.Ю., Міхненко А.В. Особливості реформування збройних сил та оборонно-промислових комплексів країн Центральної та Східної Європи : аналіт. дослідження / під заг. ред. В.В. Бадрака. — К. : ЦІАКР, 2014. — 192 с.
4. Свергунов О.О. Управління експортною політикою у сфері військово-технічного співробітництва в умовах криз: світовий досвід та Україна // Стратегічні пріоритети. — 2014. — № 3. — С. 166–176.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2015 року № 632 «Про припинення дії Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про виробничу і науково-технічну кооперацію підприємств оборонної галузі промисловості» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP150632.html
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2015 року № 1041 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2014 року № 117» Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1041-2015>

References

1. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 27 travnia 2015 r. № 287/2015 [The National Security Strategy of Ukraine. Decree of the President of Ukraine from 2015, May 27, № 287/2015]. *zakon4.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> [in Ukrainian].
2. Horbulin, V.P., Shekhovtsov, V.S., & Shevtsov, A.I. (2015). Vkhodzhennia OPK Ukrainy v yevropeyskyi oboronno-promyslovyi prostir [Entry Ukraine into the European defense industrial space]. *Stratehichni priorytety — Strategic Priorities*. 1 (34), 5–10 [in Ukrainian].
3. Badrak, V.V., Honcharov, S.Yu., & Mikhnenko, A.V. (2014). Osoblyvosti reformuvannia zbroinykh syl ta oboronno-promyslovykh kompleksiv krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy : analit. doslidzhennia / pid zah. red. V.V. Badraka. [Features of reforming the armed forces and defense industry in Central and Eastern Europe : analytical study]. V.V. Badrak (Ed.). Kyiv: CIAKR [in Ukrainian].
4. Sverhunov, O.O. (2014). Upravlinnia eksportnoiu politykoiu u sferi viiskovo-tekhnichnoho spivrobitnytstva v umovakh kryz: svitovi dosvid ta Ukraina [Management of export policy in the field of military cooperation in crisis : world experience and Ukraine]. *Stratehichni priorytety — Strategic Priorities*, 3, 166–176 [in Ukrainian].
5. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 serpnia 2015 roku № 632 «Pro pryypynennia dii Uhody mizh Uriadom Ukrainy ta Uriadom Rosiiskoi Federatsii pro vyrobnychu i naukovo-tekhnichnu kooperatsiiu pidpryiemstv oboronnoi haluzi promyslovosti» [The Cabinet of Ministers of Ukraine. Resolution from 2015, August 26, № 632 “On termination of the Agreement between Ukraine and the Russian Federation on production and scientific-technical cooperation of enterprises of the defense industry”]. *search.ligazakon.ua*. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP150632.html [in Ukrainian].
6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 hrudnia 2015 roku № 1041 «Pro vnesennia zmin do postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 kvitnia 2014 roku № 117» [The Cabinet of Ministers of Ukraine. Resolution from 2015, December 9, № 1041 “On Amendments to the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 23, 2014 № 117”]. *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1041-2015> [in Ukrainian].